

**Nyugat-magyarországi Egyetem
Közgazdaságtudományi Kar**

**A TERÜLETI TŐKE SZEREPE A REGIONÁLIS- ÉS VÁROSFEJLŐ-
DÉSSEN – ESETTANULMÁNY A HAZAI KÖZÉPVÁROSOK PÉLDÁ-
JÁN**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Tóth Balázs István

**Sopron
2013**

Doktori Iskola: Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok

Vezetője: Prof. Dr. Székely Csaba DSc

Program: Az emberi erőforrások társadalmi-gazdasági összefüggései

Vezetője: Prof. Dr. Kulcsár László CSc

Témavezetők:

Dr. habil Fábíán Attila PhD

Dr. Jankó Ferenc PhD

.....
Témavezetők támogató aláírása

1. A kutatás célkitűzései

A kutatómunka a területi tőke elmélete és empirikus elemzési lehetőségei felől közelített a regionális- és városfejlődés értelmezése felé. A disszertáció fókuszában a területi tőke koncepciójának kifejtése, az elmélethez kapcsolódó modellalkotás, valamint a területi tőke magyar középvárosokra alkalmazott statisztikai tesztelése állt.

Az értekezés kiinduló problémáját az jelentette, hogy kevésbé ismertek a tudomány fejlődésének azon körülményei, amelyek a területi tőke koncepciójának kialakulásához vezettek. Alapvető kérdésként merült fel, hogy a területi tőke fogalma miként járul hozzá a közgazdaságtudomány, a regionális gazdaságtan és a regionális tudomány elméleti fejlődéséhez? Részleteiben a következő kérdések adódtak:

- Létezik-e egységes fogalma a területi tőkének?
- Milyen hatótényezői vannak a területi tőke fejlődésének?
- Milyen alkotóelemei vannak a területi tőkének, és ezek rendszerezhetők-e egy modellben?
- Megfelel-e a területi tőke a közgazdasági tőkefogalommal szemben támasztott kritériumoknak?
- Mi különbözteti meg a területi tőkét a regionális gazdaságtan és a regionális tudomány területén használt kifejezésektől?
- Alkalmazhatóak-e a statisztikai elemzésekre a területi tőke komponensei?
- Milyen szerepe lehet a területi tőkének a térségek és települések fejlődésében, fejlesztésében?

A jelölt a területi tőke empirikus elemzési lehetőségeit a magyarországi középvárosokon, esettanulmányként vizsgálta meg, ezért további kérdésként adódtak az alábbiak:

- Miként jellemezhetők a településcsoport városai a területi tőke alapján?
- Milyen térszerkezeti konklúziók vonhatók le a sokváltozós elemzésekből?
- Milyen kapcsolódási pontok figyelhetők meg a magyarországi középvárosokkal összefüggésben tapasztalható empirikus elemzésekkel?

A doktori értekezés fogalmi–értelmezési keretet, illetőleg vizsgálati módszert kívánt adni egy olyan kutatási terület számára, amelynek a hazai szakirodalmi feldolgozottsága és empirikus kutatása kezdeti fázisban van.

2. A kutatás tartalma és módszere

Az értekezés – a bevezető és összegző részt leszámítva – hat fejezetre osztható, de az elméleti és empirikus részek alapján két nagyobb blokkra tagolható. A disszertáció háttérét szekunder, majd primer kutatás adta. Az értekezésben szereplő vizsgálatok közgazdaságtani alapvetésekre épültek, de a kutatási témának megfelelően a doktori értekezés interdiszciplináris megközelítésű.

A disszertáció 2. fejezete a tőkefogalommal kapcsolatos főbb közgazdaságtudományi és szociológiai megközelítéseket szintetizálta, megkülönböztetve a hagyományos (klasszikus) és az új tőke korszakát. A szerző a területi tőke értelmezési lehetőségeit is kutatta, továbbá kitért a definícióalkotás körül tapasztalható pontatlanságokra.

A jelölt a területi tőke létrejöttének háttérében meghúzódó folyamatokat a doktori értekezés 3. fejezetében ismertette, kitérve az Európai Unió területi kiegyenlítődést célzó politikájának kritikájára, a térségek endogén és útfüggő fejlődésének néhány jellegzetességére, a fenntarthatósági koncepciók újragondolására, illetve a kínálatoldali megközelítések iránti szükségletekre.

A területi tőke további értelmezését és modelljeit feltáró 4. rész több elméleti megközelítés megállapításait foglalta össze, törekedve a nemzetközi szakirodalmi anyagok szintetizálására, valamint a legújabb, tudományos körökben elismert vélemények ütköztetésére. Ebben a részben a szerző utalt néhány, a témakörrel összefüggő hazai publikációra is.

A jelölt a területi tőke komponenseit saját modell keretében rendszerezte, amelyhez tőkeformák széles körére – gazdasági, természeti, kulturális, strukturális, kapcsolati, társadalmi, szimbolikus tőke – támaszkodott. A szerző a területi tőke alkotóelemeit megfogható–nem megfogható és egyéni–kollektív kategóriák szerint csoportosította, valamint igyekezett tisztázni a tőkekategóriák lényeges vonatkozásait, röviden jellemezve az egyes tőkefajtákat.

A dolgozat fő törekvése volt továbbá, hogy feltárja a területi tőke tőkeszerű tulajdonságait, valamint kísérletet tegyen a területi tőke néhány, a regionális gazdaságban és a lokális gazdaságfejlesztésben használt fogalmakkal való kapcsolódásának azonosítására, vagy éppen elhatárolásukra (telepítési tényező, agglomerációs előnyök, közelség, konvergencia, fejlődés).

A szerző külön alfejezetben foglalkozott a területi tőke mérési lehetőségeivel, ehhez elsősorban a fogalom szempontjából úttörő olaszországi kutatók által publikált analíziseket tekintette át. Különösen fontos szempont volt az alkalmazott módszerek és indikátorok bemutatása, a területi tőke vizsgált dimenzióinak ismertetése, illetőleg a térszerkezeti következtetések összefoglalása.

A szakirodalmi feldolgozás célja végül az volt, hogy a jelölt tisztázza a területi tőkének a területfejlesztésben betöltött szerepét, ütköztesse a területfejlesztés hagyományos és területi tőke alapú megközelítését, továbbá felvázolja a terület- és településfejlesztési folyamatok összetett modelljét. A komplex modell sajátosságát abban lehet látni, hogy az egyes fejlesztéspolitikai területek összekapcsolhatók a területi tőke elemeivel.

A 6. fejezet első része megkísérelte áttekinteni a magyar középvárosokkal kapcsolatban megjelent empirikus vizsgálatokat, előkészítve a hivatkozott publikációk főbb térszerkezeti következtetéseinek összevetését a saját eredményekkel.

A primer kutatás kvantitatív módszerekre épült. A szakirodalmi elemzés nyomán rögzíthető, hogy a területi tőke összetett jelenség, így tényezőinek és dimenzióinak kvantitatív mérése többváltozós statisztikai módszerek igénybevételét tette szükségessé. A területi tőke empirikus elemzésére az 52 magyar középváros szolgált mintaterületként. A jelölt a TeIR adatbázisban elérhető indikátorok felhasználásával összesen 87 mutatót vont be az elemzésbe, amelyből 71 bizonyult megfelelőnek a többváltozós statisztikai vizsgálatok (faktoranalízis, korrelációs számítás, klaszterelemzés) során. A primer kutatás mintája – annak érdekében, hogy a faktorelemzésre vonatkozó szabályok teljesüljenek – eredetileg 319 kis- és középvárost tartalmazott, de a területi tőkével kapcsolatos érdemi elemzések kizárólag a középvárosokra terjedtek ki. Az adatok feldolgozásakor a jelölt az SPSS 20.0 verzióját használta.

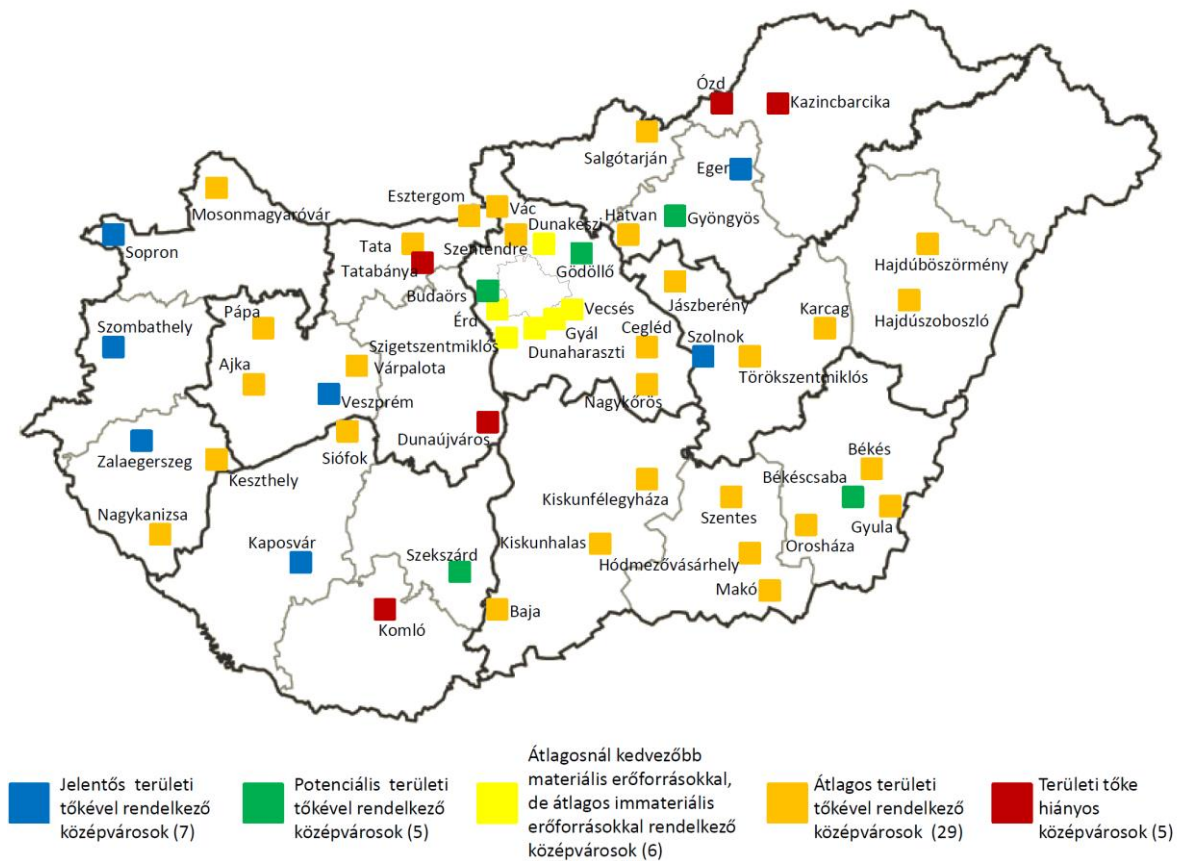
A faktorelemzést a szerző külön végezte el a materiális és immateriális tényezők tekintetében, amelynek eredményeképpen tizenhárom, illetőleg kilenc faktor adódott. A faktorok további rendszerezésére a jelölt három–három komplexebb dimenziót (karakterisztikus területet) hozott létre:

1. A települések lakosságának és társas vállalkozásainak pénzügyi–gazdasági jellemzői;
2. A települések természeti és épített környezetének jellemzői;
3. A települési szolgáltatások jellemzői;
4. A települések humán erőforrásának és közművelődésének jellemzői;
5. A települési társadalom állapotjellemzői;
6. A települések attraktivitásának jellemzői.

A faktorelemzés eredményeinek felhasználásával a szerző rangsorolta a hazai középvárosokat az egyes dimenziók (karakterisztikus területek) mentén, majd az anyagi és nem anyagi erőforrások összekapcsolódását korrelációs számítás keretében elemezte. A többváltozós elemzéseket hierarchikus klaszterelemzés segítségével finomította, amelynek keretében megkísérelte a hazai középvárosok csoportosítását. Az elemzést a jelölt külön végezte el a materiális és az immateriális tényezők esetében, amelynek eredményeképpen négy, illetve kettő klaszter adódott.

Az empirikus eredményeket taglaló rész végén a szerző megpróbálta azonosítani a hazai középvárosok leglényegesebb alaptípusait a területi tőke anyagi és a nem anyagi tényezői alapján (1. ábra):

1. Jelentős területi tőkével rendelkező középvárosok (7 város);
2. Potenciális területi tőkével rendelkező középvárosok (5 város);
3. Átlagosnál kedvezőbb materiális erőforrásokkal, de átlagos immateriális erőforrásokkal rendelkező középvárosok (6 város);
4. Átlagos területi tőkével rendelkező középvárosok (29 város);
5. Területi tőke hiányos középvárosok (5 város).

1. ábra: A magyar középvárosok osztályozása a területi tőke szempontjából

Forrás: saját szerkesztés.

3. A kutatás eredményei

3.1. Új tudományos eredmények

1. A jelölt megkísérelte feltárni a területi tőke kibontakozását elősegítő folyamatokat, hatótényezőket és mozgatórugókat, amelyeket részleteiben egyik területi tőkével foglalkozó nemzetközi vagy hazai tudományos írás sem foglalt össze. A szerző véleménye szerint a területi tőke megjelenésének háttérében az Európai Unió regionális politikájának fokozatos reformjai, a posztmodern elméletek regionális gazdaságtani adaptációi és a kínálatoldali elemzések szempontjai állnak.
2. A szerző törekedett arra, hogy mélyrehatóan bemutassa a területi tőke legaktuálisabb és mindeddig legtöbbet idézett modelljét, illetve ezen keresztül saját modell felvázolására is kísérletet tett. Igyekezett rámutatni, hogy a területi tőke *Roberto Camagni* által

meghatározott alapmodelljének elemei a hagyományos és új tőketényezők segítségével is csoportosíthatók, rendszerezhetők. Ez az eljárás új megvilágításba helyezheti a területi fejlődés elemeit az ismert megközelítésekhez, illetve modellekhez képest. A területi tőkét felépítő tőkeformák értelmezhetők a terület- és településfejlesztési folyamatok alkotóelemeiként, illetve összekapcsolhatók a különböző fejlesztéspolitikai részterületekkel.

3. A területi tőke tudományos megalapozását célzó elméleti vizsgálatok rávilágítottak arra, hogy a területi tőke „nem mosható” egybe olyan fogalmakkal, mint a telepítési tényezők vagy az agglomerációs előnyök, mivel a területi tőke körébe sorolható elemek és előnyök köre ennél tágabb. Viszont jelentősebb az összefüggés a közelséggel, a feltételes konvergenciával és a fejlődéssel (fejlettséggel); a közelségelmélet a területi tőke elméletének lényeges kiindulópontja, a koncepció szempontjából a fejlődési pályák eltérésének feltételezése legalább olyan meghatározó, mint a feltételes konvergencia esetében, továbbá a fejlődés és a területi tőke kontextusa, valamint alkotóelemei több közös jellemzőt mutatnak.
4. A disszertációban bemutatott esettanulmányon keresztül – indikátorok és faktorok széles körének bevonásával – a jelölt szemléltetni kívánta a területi tőke mérésének lehetőségeit. A területi tőkét meghatározó tényezők és mutatók rendszerezése az eddig publikált megközelítésekhez és modellekhez képest más megközelítésben láttatta a területi fejlődés elemeit. A hazai középvárosok körében elvégzett elemzéssel sikerült a területi tőke számos összetevőjét azonosítani, valamint térszerkezeti összefüggésekre rávilágítani. A vizsgált települések materiális és immateriális erőforráskészlete között nem figyelhető meg jelentős összefüggés, a materiális és immateriális tényezők összekapcsolódása nem jellemző. A klaszteranalízisek segítségével jól elkülöníthető és jellemezhető településcsoportok voltak meghatározhatók. Az eredmények egyrészt megerősítették az eddigi középvárosokkal kapcsolatos vonzáskörzeti, városdinamikai, versenyképességi és egyéb komplex empirikus elemzéseket, másrészt új következtetések levonását is lehetővé tették.

3.2. A kutatómunka tézisei

T1. A területi tőke koncepciója megfelelő elméleti keretrendszert nyújt a regionális gazdasági–gazdálkodási folyamatok mélyebb tanulmányozásához, a koncepció szoros összefüggést mutat a területi fejlődéssel (fejlettséggel), valamint bővebb szempontok alapján osztályozza a területi fejlettséget meghatározó tényezőket. A tézis alátámasztása szempontjából az endogén növekedésemélet, az evolúciós irányzatok, valamint polarizációs elmélet megállapításai bizonyultak relevánsnak, tehát az elmélet a régiók közötti fejlettségbeli különbségek fokozódását feltételező irányzatokhoz áll közelebb, és nem feltétlenül alkalmazható a területi egyenlőtlenségek kezelésének módszereként.

A szerző a térségi fejlődést befolyásoló tényezők új szempontrendszerét Camagni területi tőkéről szóló alapműve alapján vázolta, de ennél több koncepcionális adalék bemutatását is megkísérelte annak igazolására, hogy a területi tőke számos régióspecifikus tényezőtől épül fel. A hagyományos, térségi fejlődést meghatározó erőforrások mellett utalt új, a 21. század feltételeinek megfelelő tényezőkre is, amelyek Camagni munkájában, de saját koncepciójában is megjelentek.

T2. A területi tőke olyan anyagi (megfogható) és nem anyagi (nem megfogható) tőkefajták együttese, amelynek nagysága, valamint összetétele régióként eltérő (terület- vagy helyspecifikus). A területi tőke nem illeszthető be a materiális és az immateriális tőketípusok egyszerű folytatásaként – tehát nem tartalmi okok miatt különbözik a „forgalomban lévő” tőkefajtától –, hanem a területi tőkében összesítendő a megfogható és a nem megfogható tőkeformák, a kifejezés a tőke kategóriák térbeli jelenlétére és összekapcsolódására vonatkozik.

T3. A területi tőke vizsgálható dimenziói esetében nem figyelhető meg szoros együttmozgás a hazai középvárosok vonatkozásában, az anyagi és nem anyagi tényezők tekintetében nem tapasztalható jelentős összekapcsolódás. A faktorelemzés nyomán létrehozott egy-egy domináns vagy fontosabbnak vélt faktor pontértékei alapján megállapítható, hogy az anyagi és nem anyagi dimenziók tekintetében eltérő települési rangsorok adódtak, a materiális összetevők alapján felvázolható hierarchia, valamint az immateriális összetevők tekintetében megfigyelhető sorrend elvált egymástól. Ezen kívül a korrelációs számítás sem erősítette meg az anyagi és nem anyagi faktorok közötti összhangot.

T4. A primer kutatás során bebizonyosodott, hogy a hazai középvárosok tekintetében markáns különbségek azonosíthatók a területi tőke mértéke, nagysága tekintetében, a magyar középvárosok az ország nyugati felében kedvezőbb teljesítménnyel rendelkeznek, mint hazánk keleti régióiban. A materiális és immateriális összetevők együttes tipizálásával megállapítható, hogy a jelentős területi tőkével rendelkező térségek többnyire az ország nyugati részében és a főváros-környéki agglomeráció zónájában található, azonban egyrészt kiemelkedő vagy potenciális területi tőkével rendelkezik néhány alföldi város is (Békéscsaba, Eger, Szolnok), másrészt számos dunántúli város átlagos teljesítményt mutatott a területi tőke vizsgált dimenzióiban. A kapott eredmények alapján rögzíthető, hogy az alföldi városok ugyan több dimenzió tekintetében lemaradtak, de az egykori szocialista (ipar)városok teljesítménye még e településcsoportnál is kedvezőtlenebb.

4. Következtetések és javaslatok

A területi tőke elméleti vonatkozásainak kutatása, feltárása, empirikus elemzési lehetőségeinek mélyrehatóbb feltérképezése, valamint a terület- és településfejlődéssel való összefüggéseinek értelmezése valódi kutatási problémának minősült.

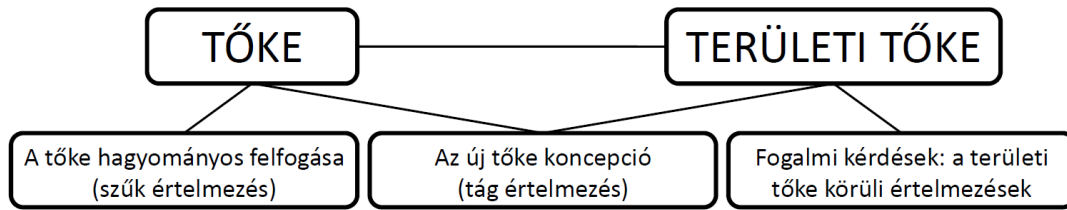
Az elvégzett kutatómunka alapján rögzíthető, hogy a területi tőkével kapcsolatos további tudományos vizsgálatok bővebb teret nyerhetnek a jövőbeni kutatási irányok között. A disszertációban bemutatott kutatómunka elősegítheti a későbbi elemzésekben alkalmazható új eljárások és módszerek kidolgozását. A doktori értekezésben a jelölt lehetséges irányokat kívánt mutatni ahhoz, hogy a területi tőke miként járulhat hozzá a közgazdaságtan, a regionális gazdaságtan és a regionális tudomány elméleti fejlődéséhez. A területi tőke tudományosabb feldolgozásával a hazai területi-gazdasági fejlesztési irányok számára eddig nem ismert vagy nem alkalmazott város-, valamint térségformáló megoldások, technikák ajánlhatók.

A kutatás későbbiekben való megismétlése, kiterjesztése és mélyítése feltétlenül indokolt, kitérve a települési pozíciókat meghatározó mozgatórugókra és háttér folyamatokra is. A vizsgálatot további esettanulmányok formájában, a hely-, szervezet- és közösségismeret folyamatok terepmunkai kutatásával és helyszíni bejárással lehet elmélyíteni, amelyek településtörténeti elemzéseket is szükségessé tesznek.

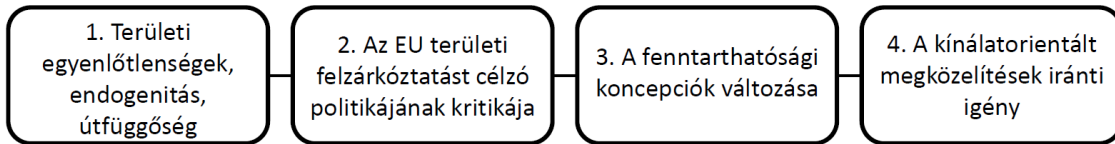
A területi tőke megközelítésmódja tágíthatja a fejlesztéspolitika spektrumát, új technikákat, beavatkozási pontokat kínálva a területi együttműködés számára, elősegítheti a megfelelőbb területi tervezést, de többletértékkel szolgálhat a területpolitikai magatartás és a területi fejlesztési módszertanok kialakításakor is. A területi tőke koncepciója szoros összefüggésben áll a helyi gazdaságfejlesztéssel, hiszen erősíti a lakosság, a vállalkozások és a közösségek kötődését saját életterükhöz, térségükhöz, ehhez pedig szükséges a különböző helyek sajátos arculatának megerősítése.

Az értekezésben közölt megfontolások és elemzések szorosan kötődnek az európai és a magyar gazdaság- és fejlesztéspolitika problémáihoz, így remélhető, hogy az uniós és a hazai területi politika alakításában és irányításában részt vevő szakemberek építeni fognak a területi tőke koncepciójára. A hazai fejlesztéspolitikában a területi tőke lényeges kiindulópontja lehet több területi szint (települések, csomópont régiók) sikeres fejlesztésének is.

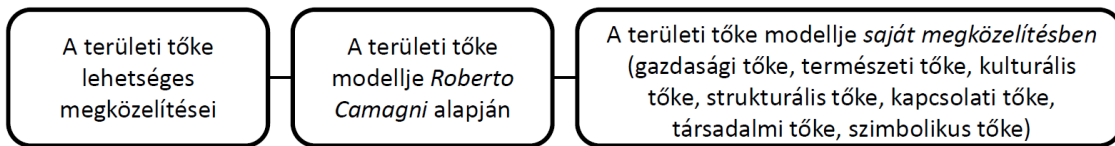
A tőke értelmezésének kiterjesztése: a hagyományos tőkefajtaktól a területi tőkékig (2. fejezet)

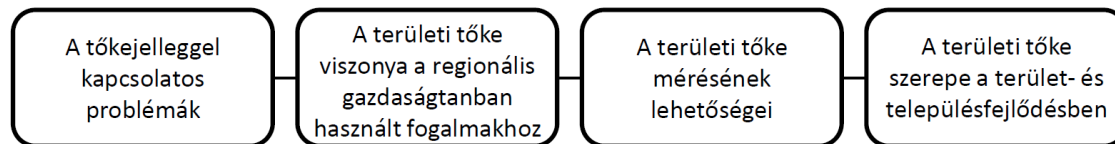
A területi tőke kialakulásának mozgatórugói (3. fejezet)

A területi tőkéhez kapcsolódó koncepció- és modellalkotási kísérletek (4. fejezet)

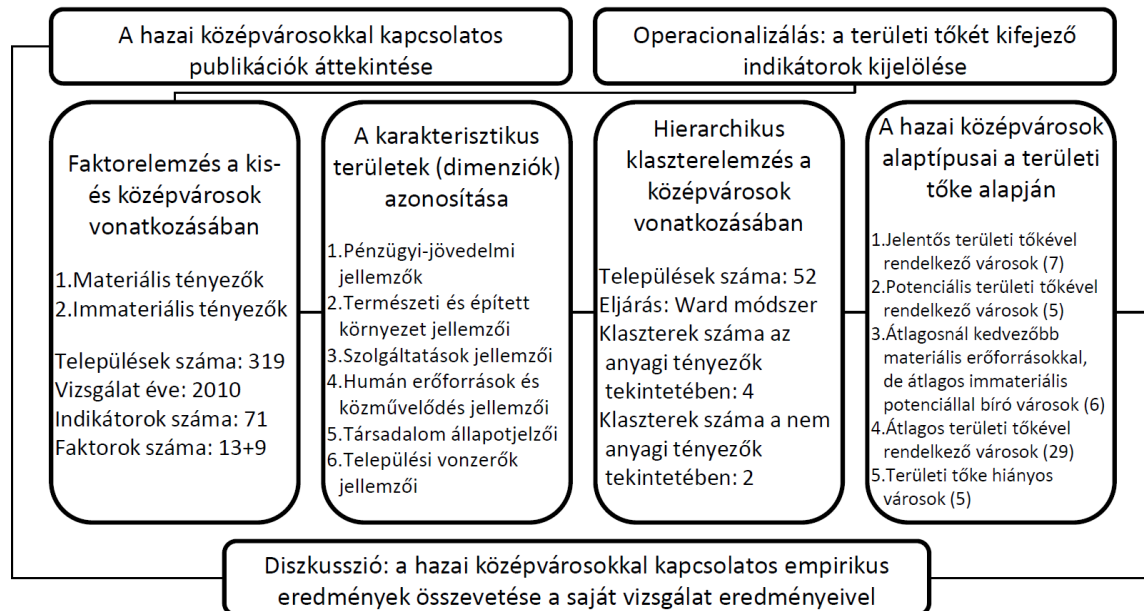

A területi tőkével összefüggő további elméleti vonatkozások (5. fejezet)

2. MÓDSZEREK ÉS EREDMÉNYEK

A magyar középvárosok területi tőkéje (6. fejezet)

2. ábra: A kutatás teljes elméleti keretrendszere

Forrás: saját szerkesztés.

5. Az értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk

5.1. Idegen nyelvű szakcikkek, tanulmányok

Tóth Balázs István (2011): Changing endogenous development: the territorial capital. *Journal of Economics and Business Research*. 2. ISSN 2068-3537. 137–151.

5.2. Magyar nyelvű szakcikkek, tanulmányok

Tóth Balázs István (2013): Az ipari parkok települési helyének területi tőkéje. In: Kiss E. Éva (Szerk.): *A hazai ipari parkok különböző dimenziókban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, ISBN 978-615-5376-00-9, 257–275.

Tóth Balázs István (2011): A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében. *Területi Statisztika*. 5. ISSN 0018-7828. 530–543.

Tóth Balázs István (2010): A területi tőke és a lokális gazdaságfejlesztés néhány összefüggése. In: Fábrián Attila–Lukács Amarilla (Szerk.): *Párbeszéd és együttműködés. Területfejlesztési Szabadegyetem 2006-2010*. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron. ISBN 978-963-9883-67-3. 373–388.

Tóth Balázs István (2010): Az immateriális és területi tőke összefüggései. *Tér és Társadalom*. 1. ISSN 0237-7683. 65–81.

Tóth Balázs István (2010): A területi tőke és a regionális politika összefüggései. In: Benkő Péter (Szerk.): *Politikai régió–Régiópolitika*. Dr. Deák Bt. Kiadó, Budapest. ISBN 978-963-88797-0-7. 288–299.

Tóth Balázs István–Fábrián Attila (2009): Hol is van a régió vagyona? In: Kocziszky György (Szerk.): VII. Nemzetközi konferencia. Tudásalapú társadalom–Tudásteremtés–Tudástranszfer–Érték-rendváltás. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc. ISBN 978-963-661-891-9. 241–250.

5.3. Egyéb, válogatott publikációk

Tóth Balázs István–Fábrián Attila (2013): A kultúra területi mérhetősége és a kistérségek közművelődési jellemzői. *Tér és Társadalom*. 1. ISSN 0237-7683. 97–114.

Tóth Balázs István (2012): A regionális gazdaságtan frontvonalai, avagy merre tovább helyi gazdaságfejlesztés? In: Rechnitzer János–Rác Szilárd (Szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. SZE RGDI–MRTT, Győr. ISBN 978-963-7175-76-3. 189–197.

Tóth Balázs István (2012): Regionális rugalmasság – rugalmas régiók. *Tér és Társadalom*. 2. ISSN 0237-7683. 3–21.

Tóth Balázs István (2011): A helyi valuta szerepe a lokális gazdaságfejlesztésben. A bajor Chiemsee Regiogeld és a soproni Kékfrank-utalvány kezdeményezés. *Pénzügyi Szemle*. 1. ISSN 0031-496-X. 66–77.

Tóth Balázs István (2010): Tudás–kreativitás–szocializáció. *Economica*. 3. ISSN 1585-6216. 103–112.

Tóth Balázs István (2010): A határrégiók térstruktúrájának néhány jellegzetessége. *Gazdaság és Társadalom*. 1. ISSN 0865-7823. 156–170.

A teljes publikációs és hivatkozásjegyzék online elérhetősége megtalálható a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT): <https://vm.mtmt.hu//search/slist.php?lang=0&AuthorID=10027764>.

